

MAGDALENA KAROLAK-MICHALSKA
Warszawa

POZYCJA OLIGARCHÓW UKRAIŃSKICH PO EUROMAJDANIE

Bezspornie oligarchizacja polityki i gospodarki jest zjawiskiem patologicznym na Ukrainie. Powstało ono w wyniku kontaktów biznesmenów z politykami, którzy decydowali o przyznawaniu państwowych licencji, przetargach itd. W efekcie „przenikania” biznesu z polityką, pojawiły się fortuny ludzi mających decydujący wpływ na władzę¹. Powiązania władzy i kapitału powodują, że biznesmeni często są politykami, a politycy – biznesmenami. Połączenie atrybutu własności i władzy, rządów nad ludźmi i rządów nad rzeczami stało się „wyznacznikami” oligarchii².

System oligarchiczny na Ukrainie zaczął się tworzyć po rozpadzie Związku Radzieckiego, przybierając dość stabilny kształt w drugiej połowie lat 90. XX w., w czasie prezydentury Leonida Kuczmy. Pod koniec trwania struktur związkowych, członkowie partyjnej nomenklatury zaczęli gromadzić kapitał. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości umożliwiło im to nabycie zakładów przemysłowych w drodze prywatyzacji. W czasie transformacji ustrojowej zaczęły powstawać pierwsze grupy biznesowe (klany), opierające się na wspólnocie terytorialnej bądź branżowej (np. metalurgia)³. Wykształciła się wówczas współzależność między przedstawicielami biznesu i władzą, oparta na obustronnej korzyści⁴. Co istotne, na relacje biznesu z władzą nakładały się również ich związki ze światem przestępczym⁵.

Bliższa analiza powiązań ukraińskiego świata polityki i biznesu wskazuje na widoczne w nim zjawisko klientelizmu – relacji opartej na opiece/patronacie, definiowanej jako nieformalna wymiana dóbr i usług pomiędzy niesymetrycznie powiązanimi

¹ D. Gibas-Krzak, *Ukraina między Rosją a Polską*, Toruń 2004, s. 90.

² W. Konończuk, *Elita władzy a wielki biznes*, w: T. Bodio, W. Jakubowski (red.), *Przywództwo i elity w krajach WNP*, Warszawa 2010, s. 167-168; G. Korżov, *Oligarhična priroda sučasno politično go režimu v Ukraïni*, „Naukovi zapiski” 2008, No 3, s. 103-117.

³ V. V. Glazunov, *Sušnost' fenomenona o soderžanie ponatïa oligarhii*, „Kul'turoloğičnij visnik nižn'oi maddniprãnsini” 2011, s. 113-122.

⁴ Z. T. Tošenko, *Ėlita?, Klany?, Kliki?, Kak nazvat teh, kto pravit nami?*, „Socioloğičeskie issledovaniã” 1999, No 11.

⁵ W połowie lat 90. XX w. w rezultacie walki o wpływy doszło do wielu głośnych zabójstw, zarówno urzędników (np. byłego szefa Narodowego Banku Ukrainy Wadyma Hetmana), znanych biznesmenów (np. Jewhena Szczerbania), jak i mafijnych bossów (np. Achata Bragina). S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna. Wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, Prace OSW nr 42, Warszawa 2012, s. 13.

patronem i klientem, oparta nie na przypisaniu czy przywiązaniu, ale na potrzebie⁶. Wśród głównych przyczyn pojawienia się klientelizmu na Ukrainie znajdują się: 1) charakter struktur społecznych i organizacyjnych; 2) asymetryczność pozycji społecznych; 3) niesprawna biurokracja; 4) nierozwinięty rynek; 5) nierówność w dostępie do dóbr; 6) potrzeba realizacji pewnych zadań i celów, które są nieskutecznie realizowane przez działające instytucje. Warto dodać, że w ukraińskim życiu politycznym patroni (np. oligarchowie, szefowie grup przemysłowo-finansowych) są opiekunami klientów (np. członków elity politycznej), którym umożliwiają dostęp do dóbr ekonomicznych, pracy na określonym poziomie oczekiwań i ambicji. Klienci w zamian gwarantują poparcie polityczne swoim patronom⁷.

System oligarchiczny od lat 90. XX w. ulegał istotnym przeobrażeniom⁸. Pierwsza kadencja Kuczmy była czasem, w którym pojawiły się klany⁹ doniecki, dniepropietrowski i kijowski¹⁰. Powstawały one najczęściej na bazie przemysłu regionalnego,

⁶ Zob. L. Roniger, *Patrons, Clients, and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*, New York 1994.

⁷ Szerzej na ten temat: *Gaman-Golutvina: klientelizm mešet modrenizacii*, 05.11.2010, <http://www.actualcomment.ru>.

⁸ J. Darski, *Oligarchiczny system polityczny na Ukrainie*, „ABC Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne” 2002, nr 1(9), s. 59-74.

⁹ W warunkach ukraińskich nadużywane jest pojęcie „klan”. Jest ono wykorzystywane zwłaszcza w mediach i przez analityków polityki zagranicznej, aby opisać grupy korupcyjne, oligarchów czy mafie. Ponadto na terytorium ukraińskim nie ma klasycznych więzi rodowo-plemiennych. Występują tam przede wszystkim grupy interesów. Stąd też w opisie sceny politycznej Ukrainy pojęcie „klan” stosuje się w znaczeniu metafory politycznej. Z „klanem” uosabiane są grupy powiązane politycznie i ekonomicznie. Silne zasady pokrewieństwa nie są ich punktami centralnymi. Przykładowo, na oficjalnej stronie klanu donieckiego widnieje zapis, że „jest stworzony w oparciu o przyjaźń jego członków”.

¹⁰ Zapleczem klanu donieckiego był przemysł metalurgiczny. Najważniejszym oligarchą tej grupy został Rinat Achmetow, ale w jej skład wchodziło wiele subklanów i podgrup, m.in. Przemysłowy Związek Donbasu (*ISD*) należący do Serhija Taruty i Witalija Hajduka oraz grupa braci Andrija i Serhija Klujewów. Głównym reprezentantem politycznym klanu został Wiktor Janukowycz, w latach 1997-2002 gubernator obwodu donieckiego, a później (lata 2002-2005) premier Ukrainy w czasie drugiej kadencji Kuczmy. Początkowo Janukowycz nie odgrywał samodzielnej roli, zajmując się realizacją interesów donieckich biznesmenów. Dopiero od momentu objęcia stanowiska premiera jego rola zaczęła rosnąć. Reprezentacją polityczną klanu donieckiego była Partia Regionalnego Rozwoju Ukrainy, która w 2000 r. zmieniła nazwę na Partię Regionów. Z kolei klan dniepropietrowski odgrywał największą rolę w czasie pierwszej kadencji Kuczmy. Szczytowe znaczenie osiągnął w okresie premierostwa Pawła Łazarenki (lata 1996-1997), którego współpracownikiem była Julia Tymoszenko. Jedną z głównych przyczyn tak dużego znaczenia grupy dniepropietrowskiej było to, że sam Kuczma pochodził z obwodu dniepropietrowskiego. Po dymisji rządu Łazarenki klan rozpadł się na kilka grup, z których najważniejszą była grupa skupiona wokół Wiktora Pinczuka (zięcia Kuczmy). Później coraz większą rolę zaczęła odgrywać grupa *Prywat Ihora Kołomojskiego* i Hennadija Bogolubowa, a pozostałe środowiska stopniowo traciły na znaczeniu. Głównym obszarem działalności Pinczuka była metalurgia. Grupa *Prywat* skupiała się na sektorze finansowym (bankowość). Z klanem dniepropietrowskim było również związanych kilku innych ważnych polityków, m.in. Julia Tymoszenko i Serhij Tyhipko. Natomiast klan kijowski był skupiony wokół Wiktora Medwedczuka, szefa Administracji Prezydenta w czasie drugiej kadencji Kuczmy. Grupa składała się z „kijowskiej siódemki” – biznesmenów, z których znaczącą rolę pełnią bracia Hryhorij i Ihor Surkisowie. Miała w porównaniu z pozostałymi klanami mniejsze zaplecze gospodarcze (energetyka, bankowość, media),

koncentrując się głównie na wschodzie Ukrainy, w rejonach Donbasu i Dniepropietrowska. Mniejsze znaczenie miały pozostałe centra przemysłowe, m.in. Charków¹¹.

Dodać należy, że klany na Ukrainie stanowią nieformalne środowiska działaczy aparatu partyjnego, administracji i gospodarki. Grupy te spajają więzi interesów lokalnych i branżowych¹². Nie stroniąc od aktywności nielegalnej, są realnym podmiotem struktury władzy państwowej¹³.

„Są mniej lub bardziej sformalizowanymi konglomeratami, w skład których wchodzi przedsiębiorstwa produkcyjno-handlowe i finansowe, media (lokalne i centralne), kluby sportowe, ośrodki analityczne, związki zawodowe i partie polityczne. (...) Ich partnerem są państwowe (centralne i lokalne) struktury biurokratyczne, zwłaszcza administracja podatkowa, a głównym narzędziem tego partnerstwa jest korupcja. Wysocki urzędnicy państwowi (zwłaszcza lokalni) są uczestnikami układów klanowych i sami są uważani za oligarchów”¹⁴.

Powiązania ekonomiczno-polityczne klanów tworzą spójną sieć, która umożliwia ich członkom adaptację do różnych okoliczności w państwie, ułatwia przekazywanie norm, wpływa na decyzję oraz utrwała ich poglądy¹⁵.

Jak zauważa Sławomir Matuszak – ekspert z Ośrodka Studiów Wschodnich – pod koniec rządów Kuczmy wyraźne było rozmontowanie systemu klanowego, co jednak nie oznaczało słabości wpływów oligarchów¹⁶. Z jednej strony, w miarę umacniania się poszczególnych biznesmenów istniała coraz mniejsza potrzeba zachowania powiązań regionalnych, z drugiej zaś rosła obligatoryjność ochrony interesów jednostkowych¹⁷. Cechą charakterystyczną demontażu klanów była niesymetryczność. Najszybszej rozpadowi uległa grupa dniepropietrowska, najbardziej zjednoczony pozostawał klan doniecki¹⁸, choć również w nim pojawiały się konflikty¹⁹. Tempa nabrał też przebieg legalizacji majątków wielkich biznesmenów. Wcześniej własność miała najczęściej charakter nieoficjalny i polegała na podziale udziałów pomiędzy członków danej grupy. Praktykowano przy tym nieklarowną strukturę, z wykorzysta-

ale zdecydowanie największą siłą polityczną, która opierała się na pozycji Medwedczuka u boku Kuczmy oraz na Socjal-Demokratycznej Partii Ukrainy (zjednoczonej), mającej reprezentację w Radzie Najwyższej. S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 15-16; Zob. *Buduśce kiewskiego klana*, „Vlast' deneg” 2005, No 65, <http://www.vd.net.ua>.

¹¹ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 13.

¹² W. Pawluczuk, *Ukraina – polityka i mistyka*, Kraków 1998, s. 34; V. Merkel', A. Kruassan, *Formal'nye i nieformal'nye instituty v defektivnykh demokratiakh*, „Polis” 2002, No 2.

¹³ D. Vidrin, *V Ukraini elita lobbyuє perevažno svoi interesy*, „Dzerkalo Tižniā”, 15-21.11.2003, s. 33-34.

¹⁴ T. Olszański, *Trud niepodległości Ukrainy*, Kraków 2003, s. 71-89.

¹⁵ Zob. K. Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, Cambridge 2006, s. 23-43.

¹⁶ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 17; Zob. także: A. F. Kolodij, „Oligarhi” j „oligarhiā”: *zmist ponāt' ta ukrains'ka politična dijsnist'*, „Naukovi zapiski” 2001, t. 19, s. 31-35.

¹⁷ M. Răbčuk, *Zona vidčuzennā: ukrains'ki oligarhiā miž Shodom i Zahodom*, Kiiŭ 2004.

¹⁸ Zob. T. Ivaženko, *Doneckij klan uverenno vhodit vo vlast'*, 15.08.2001, <http://www.ng.ru> (12.09.2010).

¹⁹ Narastał konflikt między Achmetowem a Hajdukiem i Tarutą (grupa ISD).

niem spółek zarejestrowanych w rajach podatkowych. Sukcesywnie najwięksi oligarchowie zaczęli koncentrować swoje aktywa w grupy – np. *Interpipe* Pinczuka²⁰ czy *SCM* Achmetowa²¹.

W ocenie znawców problematyki, w czasach Kuczmy ukształtował się specyficzny model klasy politycznej²², w której większość stanowili klienci wielkiego biznesu, reprezentujący jego interesy w parlamencie i rządzie, bądź politykami zostawali sami oligarchowie²³. Pod koniec drugiej kadencji Kuczmy widoczne było napięcie w stworzonym przez niego systemie²⁴. Niefortunne próby przedłużenia rządów prezydenta sprawiły, iż jednoznaczna stawała się perspektywa przejścia w 2004 r. władzy na Ukrainie przez innego polityka, mającego w myśl ustawy zasadniczej rozległe kompetencje. Bezspornym stało się, że ktokolwiek zostanie wybrany, nie będzie miał takiego autorytetu wśród oligarchów jak Kuczma. Wybór polityka reprezentującego

²⁰ Wiktor Pinczuk urodził się w 1960 r. w Kijowie. W 1983 r. ukończył Instytut Metalurgii w Dniepropietrowsku. Pracował jako inżynier i pracownik naukowy w Państwowym Naukowo Badawczym Instytucie Przemysłu Rurowego w Dniepropietrowsku. Biznesem zajął się w 1990 r., zakładając grupę *Interpipe*. Na początku lat 90. XX w. *Interpipe* brała udział w imporcie gazu ziemnego z Rosji i Turkmenistanu. Rozwój biznesu Pinczuk zawdzięczał w dużej mierze związkowi z Oleną Franczuk, córką byłego prezydenta Kuczmy. W 1998 i 2002 r. był deputowanym Rady Najwyższej, członkiem i sponsorem frakcji Partii Pracy. W 2007 r. nie dostał się do parlamentu. Jest największym na Ukrainie mecenasem sztuki nowoczesnej. Wspiera integrację europejską Ukrainy, organizując corocznie szczyt w Jałcie oraz „ukraiński lunch” podczas forum w Davos. Biznes Pinczuka obejmuje głównie metalurgię i media. Jego aktywa są skupione w grupie *East One*. S. Matuszak, *Demokracja...*, s.107 i nast; Zob. także: *De facto oligarchowie podzielili Ukrainę na własne republiki oligarchiczne*, 25.03.2015, <http://pl.sputniknews.com>.

²¹ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 17. Rinat Achmetow urodził się w 1966 r. w Doniecku, w rodzinie górnika. W pierwszej połowie lat 90. XX w. był prawdopodobnie powiązany z Achatem Braginem (pseudonim Alik Grek), jednym z liderów świata przestępczego w obwodzie donieckim, pełniącym funkcję prezesa klubu piłkarskiego Szachtar Donieck. Znaczenie Achmetowa w regionie zaczęło rosnąć po 1995 r. Został jednym z udziałowców donieckiego Dongorbanku i liderem biznesowym Donbasu, przejmując kolejne przedsiębiorstwa. Od 1997 r., kiedy gubernatorem obwodu donieckiego został Wiktor Janukowycz, rozpoczęła się współpraca oligarchy i przyszłego prezydenta. Janukowycz był politycznym przedstawicielem klanu donieckiego, najpierw jako gubernator (1997-2002), później jako premier (2002–styczeń 2005), a Achmetow był najważniejszym biznesmenem klanu. W tym okresie miała miejsce gwałtowna ekspansja donieckiego biznesmena, głównie w hutnictwie, a także w wydobywaniu węgla oraz produkcji energii elektrycznej. W czasie kampanii w wyborach prezydenckich w 2004 r. Achmetow wspierał finansowo Janukowycza. W latach 2006 i 2007 był wybierany do Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów. Achmetow ma przedsiębiorstwa w różnych sektorach gospodarki, jednak jego potęgą opiera się na trzech branżach: przemyśle metalurgicznym, elektroenergetyce oraz mediach. Większość majątku Achmetowa została skupiona w utworzonym w 2000 r. największym koncernie na Ukrainie System *Capital Management (SCM)*. Właścicielem większości firm w strukturze *SCM* są zarejestrowane na Cyprze *SCM Ltd* oraz *SCM Holdings Ltd*, których jedynym udziałowcem jest Achmetow. Więcej na temat majątku oligarchy: S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 54-55; 88-90; A. Sarna, *Ukraińska metalurgia: gospodarce ogniwo oligarchicznego systemu władzy*, Analizy OSW, 01.05.2002.

²² Szerzej na ten temat: I. Dżuba, *Na „elitu” nadijsá, a sam ne plošaj*, „Nacional’na bezpeka i oborona” 2003, No 9(45), Centr Razumkova, s. 36-38.

²³ P. Simonenko, *Ot oligarhičeskoj elity k gumanističeskomu obśestvu*, „Nacional’na bezpeka i oborona” 2003, No 9(45), Centr Razumkova, s. 22-24.

²⁴ Zob. H. von Zon, *Political Culture and Neo-Partimonialism Under Leonid Kuchma*, „Problems of Post Communism” 2005, No 52(5), s. 12-22.

którąś z grup stanowił istotne niebezpieczeństwo dla interesów pozostałych²⁵. Dodać należy, że pogłębiające się wpływy polityczne oraz problem wyboru następcy prezydenta skutkowały tym, że reprezentanci wielkiego biznesu byli coraz bardziej zainteresowani modyfikacją ustroju Ukrainy na model parlamentarny. Choć większość oligarchów zalegalizowała swoje majątki, istniały obawy, że dojście do władzy nowego prezydenta może przynieść znaczące przeobrażenie własności wśród wielkiego biznesu. Uszczuplenie kompetencji głowy państwa niwelowałoby w znacznym stopniu ryzyko związane z wyborem nowej osoby. Ponadto większe kompetencje parlamentu i rządu umożliwiałyby oligarchom wzmoczone uczestnictwo we władzach, przede wszystkim wpływ na obsadę stanowisk²⁶.

W powyższym kontekście ciekawe wydają się badania z 2003 r., z których wynika, że w ocenie 80,7% społeczeństwa ukraińskiego oligarchowie (kierownictwo finansowo-przemysłowych grup – zarówno Ukraińcy, jak i Rosjanie) „wpływają” na elitę polityczną, natomiast w optyce 19,3% „raczej wpływają”. Odpowiedzi „nie wpływają”, „raczej nie wpływają”, „trudno powiedzieć” nie były wybierane. Dla 31,3% na elitę polityczną „wpływa” także kierownictwo rosyjskich grup biznesowych, dla 61,8% „raczej wpływa”, dla 4,9% „raczej nie wpływa”, dla 2% „trudno powiedzieć”²⁷.

Istotnym momentem dla oligarchów był czas pomarańczowej rewolucji. Z powodu obaw przed głębokimi reformami systemu gospodarczego, poparli oni w większości Wiktora Janukowycza²⁸. Wygrana Wiktora Juszczenki wiązała się z pewnymi utrudnieniami dla nich w dotychczasowym wywieraniu wpływów na elitę władzy. Przejawem przemiany było anulowanie przez Tymoszenko w pierwszej połowie 2005 r. prywatyzacji *Kryworizstali*. Największy zakład metalurgiczny na Ukrainie sprzedano Pinczukowi i Achmetowowi z końcem rządów Kuczmy za 800 mln USD, co uznano za cenę zaniżoną. W październiku 2005 r. przedsiębiorstwo znacjonalizowano i powtórnie przeprowadzono przetarg na prywatyzację kombinatu. Zakład został sprzedany inwestorowi zagranicznemu *Mittal Steel* za 4,8 mld USD²⁹.

Po wygranej Wiktora Juszczenki na Ukrainie uformowały się trzy czołowe centra polityczne: 1) obóz prezydencki wraz z partią Nasza Ukraina; 2) Blok Julii Tymoszenko, będącej premierem; 3) opozycja, w której kluczową rolę odgrywała Partia Regionów. Modyfikacja ustawy zasadniczej ograniczająca władzę prezydenta i zwiększająca uprawnienia rządu oraz parlamentu gwarantowała, że żaden z ośrodków nie będzie górował nad pozostałymi. Grupy oligarchiczne w mniejszym lub większym stopniu wspomagały któreś z tych ugrupowań, niejednokrotnie zmieniając przy tym faworyta,

²⁵ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 19; M. Tomenko, *Oligarchowie na Ukrainie*, <http://www.abcnet.com.pl> (30.09.2014).

²⁶ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 20; Por. N. V. Kononenko, *Mehanizm formuvannâ ta šlâhi instytualizacii sučasnoï ukrains'koï eliti*, „Naukovi zapiski” 2007, No 36.

²⁷ Dane za: *Politična elita Ukraïni: dumki ekspertiv*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2003, No 9(45), Centr Razumkova, s. 12.

²⁸ Zob. V. Anukovič, *Na âku političnu elitu čekaë Ukraïna?*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2003, No 9(45), Centr Razumkova, s. 29-30.

²⁹ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 24.

któremu pomagały. Żadna z grup nie miała jednak przewagi nad innymi, co służyło konkurencji między nimi oraz partiami. Nieustanne walki polityczne doprowadziły do paraliżu państwa³⁰. Dodać należy, że zwycięstwo Partii Regionów w wyborach parlamentarnych 2007 r. łączyło się z pojawieniem się w parlamencie przedstawicieli wielkiego biznesu pochodzących głównie z Donbasu. Należy tu wymienić braci Andrija i Serhija Klujewów³¹, Wasyla Chmielnickiego czy Wałentyna Łandyka. Największy wpływ na politykę partii miały dwie grupy oligarchiczne, będące jej sponсорami: grupa skoncentrowana wokół Rinata Achmetowa oraz grupa *RUE*³². Oligarchowie powiązani z Partią Regionów zasiadali w Radzie Najwyższej, wykorzystując parlament do lobbowania własnych interesów, a ich pozycja była istotna w kształtowaniu polityki partii³³.

Kilkukrotna zmiana rządów nie oznaczała dla oligarchów utraty wpływów; nadal monopolizowali najważniejsze sektory gospodarki³⁴. Co istotne, po pomarańczowej

³⁰ *Ibidem*, s. 25.

³¹ Andrij Klujew urodził się w 1964 r. w Doniecku, gdzie w 1986 r. ukończył politechnikę. W latach 1983-1986 pracował w kopalni. Od 1991 do 1994 r. był dyrektorem generalnym kompanii *Ukrpodszyppnik* w Doniecku. Następnie rozpoczął pracę w administracji jako zastępca przewodniczącego donieckiej rady obwodowej, potem zastępca mera Doniecka i gubernatora obwodu donieckiego. W 2002 r. został deputowanym Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów. W latach 2003-2004 pełnił funkcję wicepremiera w rządzie Janukowycza. W wyborach parlamentarnych w 2002, 2006 i 2007 r. zdobywał mandat deputowanego do Rady Najwyższej z list Partii Regionów. W latach 2006-2007 pełnił funkcję wicepremiera ds. energetyki. Został wicepremierem i ministrem gospodarki, w lutym 2012 r. sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Z kolei Serhij Klujew urodził się w 1969 r. w Doniecku. Z wykształcenia inżynier górnictwa, w 1992 r. ukończył Państwowy Uniwersytet Techniczny w Doniecku. Od 1992 do 2002 r. pracował na różnych stanowiskach w *Ukrpodszyppnik*, m.in. jako wiceprezes i przewodniczący rady dyrektorów. W latach 2006 i 2007 wybierany do Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów. Pełnił funkcję zastępcy szefa frakcji parlamentarnej partii. Bracia wspólnie kontrolują grupę *Ukrpodszyppnik*, w składzie której jest kilkadziesiąt przedsiębiorstw działających głównie w przemyśle maszynowym i energetyce odnawialnej. *Ukrpodszyppnik* jest uznawana za jedną z bardziej znaczących grup finansowoprzemysłowych nad Dnieprem, a szacunki dotyczące majątku wahają się od 140 mln *USD* do 1,21 mld *USD*. Zob. S. *Sergej Kluev, Andrej Kluev*, Korrespondent, <http://files.korrespondent.net/projects/top50/2011/1229140>; *Andrej i Sergej Kluevy*, Kommentarii, 17.02.2011, <http://gazeta.comments.ua>.

³² *RUE* – nazwa pochodzi od spółki *RosUkrEnergo*, działającej w latach 2004-2009 jako pośrednik w imporcie gazu z Rosji. Jedną z najbardziej wpływowych grup oligarchicznych na Ukrainie. Za jej członków uznaje się biznesmena Dmytro Firtasza, Jurija Bojkę, Wałeryja Choroszkowskiego i Serhija Lowoczkiną. Choć często w mediach można spotkać określenie „grupa Firtasza”, trudno ustalić rzeczywistą hierarchię wśród jej członków. Reprezentanci grupy *RUE* dali się poznać jako politycy prorosyjscy (lobbują interesy rosyjskie). Początkowo wpływy grupy w rządzie były zdecydowanie mniejsze niż w Administracji Prezydenta. W 2010 r. ministrem energetyki został Jurij Bojko, co pozwoliło kontrolować sektor gazowy. Przez dwa lata ważne stanowisko poza rządem pełnił Wałeryj Choroszkowski, który w latach 2010-2011 był szefem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. W lutym 2012 r. objął stanowisko pierwszego wicepremiera. Zob. S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 96-97.

³³ *Oligarchičeskij stroj: razborki biznesa i vlasti na Ukrainie*, <http://rutv.ru/brand/show/episode/1195082/viewtype/picture> (10.01.2016); S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 26.

³⁴ A. O. Żotkin, *Stanovlennā regional'nih vladnih elit v Ukraini*, Kiiw 2005; A. O. Żotkin, *Rol' regional'nih elit i stoličnogo isteblišmentu u formuvanni vladnoi' eliti v Ukraini*, „Sociologija: teoriā, metodi, marketing” 2004, No 3, s. 95-108.

rewolucji w 2004 r., w obliczu walki między prezydentem i premierem osiągnęły one szczytowy punkt. W rezultacie jednym z głównych mechanizmów ukraińskiej polityki stała się rywalizacja między znaczącymi grupami oligarchicznymi zapewniającymi poszczególnym partiom politycznym finansowanie oraz wsparcie ze strony należących do oligarchów stacji telewizyjnych. W zamian oczekiwały reprezentowania ich interesów w parlamencie oraz instytucjach państwowych³⁵. Oligarchowie podjęli rolę zakulisowych, ale kluczowych graczy świata polityki. System oligarchiczny stał się nierozłącznym ogniwnem ukraińskiej rzeczywistości politycznej i gospodarczej. Paradoksalnie, rywalizacja kilku najsilniejszych oligarchów skutkowałą pluralizmem w polityce, co w konsekwencji stało się efektywną przeszkodą dla tendencji autorytarnych³⁶.

Po pomarańczowej rewolucji w strukturach władzy utrzymano praktykę niekompetentnego zapewniania wakatów, co stało się wyznacznikiem porażki nowej władzy w polityce kadrowej – wymiany urzędników państwowych. Relacje pomiędzy obywatelami a urzędnikami państwowymi w dużej mierze zachowały charakter „patron-klient”. Było to także uwarunkowane pozycją w klanach liderów mniejszości rosyjskiej, którzy przeciwstawiali się wprowadzaniu zmian polityki kadrowej w strukturach władzy państwowej.

Przeobrażenie w wyniku pomarańczowej rewolucji ustroju na parlamentarno-prezydencki rozwiązywało niebezpieczny dla oligarchów problem silnego centrum prezydenckiego. Kryzys polityczny, jaki nastąpił w wyniku zmiany ustawy zasadniczej, okazał się destrukcyjny dla biznesu, bowiem nie zapewniał mu odpowiedniej ochrony interesów³⁷. Zwycięstwo Janukowycza w wyborach prezydenckich w 2010 r. i przejęcie pełni władzy przez jedno ugrupowanie gwarantowało powrót stabilności politycznej. W październiku 2010 r. Sąd Konstytucyjny uchylił reformę ustrojową z 2004 r., co dało prezydentowi uprawnienia, jakie miał Kuczma. Jednocześnie postępował proces rozlokowania we władzy wykonawczej reprezentantów jednej partii i związanych z nią grup oligarchicznych: „donieckich” i grupy *RUE*. Rola pozostałych ugrupowań politycznych i grup biznesowych została zminimalizowana³⁸. Co ważne, do końca 2011 r. większość osób w rządzie była powiązana z dominującymi w Partii Regionów tzw. donieckimi, z kolei na początku 2012 r. nastąpił wzrost wpływów „rodziny” – grupy osób z bliskiego otoczenia Janukowycza³⁹. Układ władzy ukształtowany w ciągu kilku miesięcy po wyborach prezydenckich okazał się

³⁵ Zob. *Ukraińskie oligarhi: rasstanovka sil przed vyborami*, „Ukraina. Informacionno-analityčeskij monitoring” 2009, No 3(23), s. 24-26.

³⁶ W. Konończuk, *Oligarchowie...*

³⁷ *Formirovanie „patoj kolonny” Donbassa*, „Ukraina. Informacionno-analityčeskij monitoring” 2008, No 9, s. 27.

³⁸ Z. Parafianowicz, *Oligarchowie na Ukrainie – kim są i dlaczego rządzą państwem*, 20.02.2014, <http://www.gazetaprawna.pl>; S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 39.

³⁹ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 43-46; *Mustafa Najem: Demon oligarchii v Ukraine – samoe bol'soe zło*, 18.02.2015, <http://www.golos-ameriki.ru/content/mustafa-nayem-on-ukraine-and-russia/2649575.html> (10.01.2016).

dość stabilny, a modyfikacje personalne w rządzie w wyniku reformy administracyjnej w końcu 2010 r. (m.in. zmniejszenie liczby wicepremierów), tylko go ugruntowały⁴⁰.

Po objęciu urzędu prezydenta i zmianie konstytucji Janukowycz podjął próbę stworzenia własnego biznesu, opierając się przy tym na osobach godnych zaufania – głównie synach oraz lojalnych politykach. W okresie przed objęciem prezydentury zdołał zgromadzić znaczące zasoby finansowe, a jego interesy reprezentowali synowie: Ołeksandr odpowiedzialny za biznes i Wiktor, który od 2006 r. był deputowanym w Radzie Najwyższej z listy Partii Regionów. Badacze problematyki, w tym eksperci z Ośrodka Studiów Wschodnich w Warszawie podkreślają, że temat „rodziny” i jej ekspansji był przez wiele miesięcy ignorowany w ukraińskich mediach, a mała liczba wiarygodnych informacji utrudniała i nadal rzutuje na ocenę skali tego zjawiska. Stosunkowo najłatwiej prześledzić wzrost wpływów „rodziny” w organach państwa. Przykładowo, prezesem Narodowego Banku Ukrainy pod koniec 2010 r. został Serhij Arbusow, mający wcześniej opinię osobistego bankiera rodziny Janukowyczów, a w listopadzie 2011 r. szefem Państwowej Służby Podatkowej został Ołeksandr Klimenko, uznawany za człowieka Ołeksandra Janukowycza. Na przełomie lat 2011 i 2012 ludzie powiązani z „rodziną” objęli kierownictwo najważniejszych resortów siłowych. Ministrem spraw wewnętrznych od listopada 2011 r. był Witalij Zacharczenko, natomiast w grudniu kierownictwo Państwowej Służby Łączności Specjalnej objął Hennadij Reznikow. W lutym 2012 r. szefem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy został Ihor Kalinin, a ministrem obrony Dmytro Sałamatin. Zdecydowanie trudniej określić realne wpływy, jakie wywalczyła sobie „rodzina” w biznesie. Wymowne jest, że Ołeksandr Janukowycz oraz Jurij Iwanuszczienka (deputowany Partii Regionów) są oskarżani przez część mediów i opozycyjnych polityków o wykorzystywanie struktur siłowych do przejmowania przedsiębiorstw innych biznesmenów⁴¹.

Fenomen „rodziny” nie jest na Ukrainie zjawiskiem nowym. Obserwowana ekspansywność biznesowa „rodziny” wynikała m.in. z wielkich ambicji Janukowycza. Po wyborach prezydenckich w 2010 r. Ołeksandr Janukowycz, dotąd niewielki przedsiębiorca, prowadzący interesy w lokalnych przedsiębiorstwach deweloperskich (korporacja *MAKO*), zaczął dynamicznie rozwijać swój biznes. Głównymi kierunkami jego ekspansji stały się sektor finansowy (*Ukrajński Biznes Bank*), wydobywczy (górnictwo węgla kamiennego) i paliwowy. Co szczególnie ważne, w przemyśle węglowym „rodzina” uchodziła za rywala grupy Achmetowa, dotąd niekwestionowanego lidera wydobywania węgla kamiennego, a w sektorze paliwowym za głównego gracza w przygotowywanej eksploatacji nowych, w tym niekonwencjonalnych złóż gazu ziemnego⁴².

⁴⁰ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 41.

⁴¹ *Ibidem*; Por. A. Grinčenko, *Političeskaâ èlita Ukrainy: Sposobna li ona vypolnit' svoû obšestvennû missiû na sovremenom ètape?*, 2003, <http://www.razumkov.org.ua>.

⁴² W. Konończuk, A. Sama, *Prezydencka „rodzina” na Ukrainie rozwija zaplecze biznesowe*, 26.06.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-06-26/prezydencka-rodzina-na-ukrainie-rozwija-zaplecze-biznesowe> (10.01.2016).

Warto wspomnieć, że istotne wpływy w administracji państwowej w konsekwencji sprzyjały dalszej ekspansji oligarchów związanych z Partią Regionów. Znacząca problematyka podkreśla, że nigdy w historii współczesnej Ukrainy reprezentanci jednego regionu nie zdominowali kraju w takim stopniu (polityka, administracja państwowa, biznes)⁴³. Wśród kluczowych beneficjentów należy wskazać przede wszystkim dwóch sponsorów Partii Regionów: Rinata Achmetowa i Dmytro Firtasza⁴⁴. Dalszemu umacnianiu się znaczenia „rodziny” i najpotężniejszych oligarchów ukraińskich położył kres w 2013 r. Euromajdan.

KONDYCJA OLIGARCHÓW W CZASIE EUROMAJDANU I KRYZYSU UKRAIŃSKIEGO

Skutkiem zmiany władzy w lutym 2014 r. była eliminacja wpływów członków „rodziny”⁴⁵. Większość ich aktywów i rachunków bankowych została zamrożona, a kluczowi reprezentanci grupy (m.in. Ołeksandr Janukowycz, były premier Serhij Arbuzow, były minister energetyki Eduard Stawicki, Serhij Kurczenko) uciekli za granicę. Prokuratura wszczęła wobec nich dochodzenie z oskarżenia m.in. o korupcję i przywłaszczenie mienia państwowego. Jednocześnie w marcu–kwietniu 2014 r. rodzina Janukowyczów doprowadziła – we współpracy z Rosją – do destabilizacji sytuacji w Donbasie, finansując separatystów w pierwszym okresie konfliktu⁴⁶.

Istotnie osłabiona została również pozycja polityczna Rinata Achmetowa. W opinii Wojciecha Konończuka z Ośrodka Studiów Wschodnich, prawdopodobnie oligarcha, mający rozległe wpływy w obwodzie donieckim, był jednym z inspiratorów destabilizacji sytuacji na wschodzie Ukrainy, próbując – podobnie jak „rodzina” i zapewne w porozumieniu z nią – wykorzystywać to jako „kartę przetargową” w sto-

⁴³ Zacharčenko: *Oligarchiâ avlâetsâ chroničeskoj bolezn'û Ukrainy*, 22.10.2015, <http://pravdanews.info/zakharchenko-oligarkhiya-yavlyatsya-khronicheskoy-boleznyu-ukrainy.html> (10.01.2016); S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 51.

⁴⁴ Dymitro Firtasz urodził się w 1965 r. w Bohdanowce (obwód tamopolski). W latach 90. wyjechał do Moskwy, gdzie zajął się biznesem (branża spożywcza). Realizował transakcje barterowe z Turkmenistanem – w zamian za żywność sprowadzał gaz, który sprzedawał potem na Ukrainę. Na początku lat 2000. był przedstawicielem firmy *Eural Trans Gas* w Azji Centralnej, pośredniczącej w sprzedaży gazu z Turkmenistanu i Rosji na Ukrainę. Po 2006 r. udzielał wsparcia finansowego Juszczenko oraz był jednym z głównych sponsorów Partii Regionów. Po zwycięstwie Janukowycza w wyborach w 2010 r. Firtaszowi udało się dokonać szeregu przejęć w przemyśle chemicznym, które dały mu dominację w tym sektorze. Choć oligarcha nie wrócił do roli pośrednika w handlu gazem, jego spółka *Ostchem* importowała surowiec bezpośrednio z Rosji i Azji Centralnej na potrzeby własnych zakładów chemicznych. Mimo że Firtasz jest jednym z najbardziej znanych oligarchów na Ukrainie, pozostaje tajemniczą postacią w ukraińskim biznesie. Aktywa Firtasza są skupione w *Group DF*. Obejmują zakłady przemysłu chemicznego i tytanowego, a także sektor gazowy i finansowy. Więcej na ten temat: R. Olearchyk, N. Buckley, *Ukraine's Firtash questioned over mafia ties*, „Financial Times”, 02.12.2010, <http://www.ft.com>; S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 96 i nast.

⁴⁵ Zob. A. Sakoan, *Oligarchičeskij faktor Ukrainy*, 16.04.2014, http://polit.ru/article/2014/04/16/ukr_oligarchs/ (10.01.2016).

⁴⁶ W. Konończuk, *Oligarchowie...*

sunkach z nowymi władzami. W konsekwencji wojna w Donbasie sprawiła, że oligarcha stracił część aktywów, które pozostały na terytoriach kontrolowanych przez „separatystów”. W ostatnich latach jednak skutecznie zdywersyfikował swój biznes, przejmując aktywa w innych częściach Ukrainy, m.in. w sferze elektroenergetycznej (*DTEK*), telekomunikacyjnej (*Ukrtelekom*) i rolnej (*HarvEast*). W opinii ekspertów, fakt, że Achmetow nie wszedł w konflikt z nowymi władzami, można uznać za potwierdzenie, że zawarł „układ z Kijowem”. Władze nie zakwestionowały prywatyzacji aktywów państwowych dokonanych po 2010 r., której głównymi beneficjentami byli Achmetow i Firtasz⁴⁷.

Po Euromajdanie ograniczeniu uległy wpływy Dmytra Firtasza, właściciela *Group DF*, holdingu funkcjonującego na rynku chemicznym, gazowym i bankowym. Oligarcha uznawany jest za przedsiębiorcę związanego z Rosją ze względu na prowadzony handel rosyjskim gazem we współpracy z *Gazpromem*. Na zminimalizowanie uczestnictwa Firtasza w polityce ukraińskiej wpłynęło jego aresztowanie 12 marca 2014 r. w Wiedniu na wniosek *FBI*, która zarzuciła mu dawanie łapówek. Po zapłaceniu 125 mln euro kaucji, został umieszczony w areszcie domowym. Kuratorem jego interesów politycznych na Ukrainie jest Serhij Lowoczkin⁴⁸. Pomimo kłopotów z prawem, Firtasz próbuje wpływać na politykę ukraińską. W końcu marca 2014 r. w Wiedniu spotkał się z Lowoczkinem, Petrem Poroszenką⁴⁹ i Witalijem Kliczką⁵⁰. Najprawdopodobniej nadrzędnym celem było ustalenie warunków, na jakich Kliczko zrezygnuje ze startu w wyborach prezydenckich na rzecz Poroszenki. Od początku funkcjonowania ugrupowania Kliczki – *UDAR*, media ukraińskie wskazywały na finansowanie partii przez Firtasza. Po wiedeńskim spotkaniu Kliczko ogłosił, że nie weźmie udziału w wyborach i poparł Poroszenkę, który kampanię prezydencką oparł na strukturach *UDAR-u*, a ten następnie wszedł w skład *Bloku Petra Poroszenki*.

⁴⁷ *Ibidem*; Viktoriâ Podgornaâ: *Poka v Ukraine sušestvuet oligarchiâ, nam ne byt' svobodnymi*, 10.03.2015, http://zik.ua/ru/news/2015/03/10/vyktoryya_podgornaya_poka_v_ukrayne_sushchestvuet_olygarhyia_nam_ne_bit_svobodnymi_571142 (10.01.2016).

⁴⁸ Szef sekretariatu premiera Wiktora Janukowycza (2006-2007).

⁴⁹ Petro Poroszenko urodził się w 1965 r. w Bołgradzie (obwód odeski). W 1989 r. ukończył studia z zakresu prawa i stosunków międzynarodowych na uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki w Kijowie, w 2002 r. obronił doktorat z zarządzania. Karierę polityczną zaczął w 1998 r., kiedy został wybrany do Rady Najwyższej. W 2002 r. został członkiem Naszej Ukrainy. Po pomarańczowej rewolucji pełnił funkcję sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony, jednak we wrześniu 2005 r. został zdymisjonowany po oskarżeniach o korupcję. W latach 2007-2012 zajmował stanowisko przewodniczącego Rady Narodowego Banku Ukrainy. Od października 2009 r. do marca 2010 r. był ministrem spraw zagranicznych. W 2012 r. pełnił funkcję ministra gospodarki w rządzie Mykoły Azarowa. Poroszenko był jednym z najbliższych współpracowników Wiktora Juszczenki, z którym łączyła go więzy prywatne – były prezydent jest ojcem chrzestnym obu córek biznesmena. Do Poroszenki należy koncern *Ukrprominvest*, który kontroluje m.in. przemysł samochodowy i spożywczy. Więcej na temat majątku Poroszenki: S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 109 i nast.

⁵⁰ S. Leščenko, *Porošenko-Kličko. Videńskij alians pod patronatom Firtaša*, „Ukrajńska Prawda”, 02.04.2014.

Można przypuszczać, że Firtasz, w zamian za współfinansowanie kampanii, otrzymał gwarancje bezpieczeństwa dla swoich aktywów⁵¹.

Badając wpływy ukraińskich oligarchów, nie można pominąć osoby Ihora Kołomojskiego⁵², który od lat 90. XX w. należy do grona najpotężniejszych ludzi na Ukrainie. Ma wpływy w sektorze bankowym (*Prywat*, największy ukraiński bank), naftowym (*Ukrnafta*, największa firma paliwowa), chemicznym (m.in. *DniproAzot*), medialnym (kilka stacji telewizyjnych, w tym kanał *1+1*) i lotniczym (m.in. *MAU*). Większość aktywów oligarchy koncentruje Grupa *Prywat*, holding, który kontroluje ze swoim partnerem biznesowym Hennadijem Boholubowem⁵³. Obaj są znani z nielegalnego i siłowego przejmowania aktywów gospodarczych („rejderstwo”)⁵⁴. Dodać należy, że od chwili objęcia władzy przez Partię Regionów można zaobserwować wzrost „rejderstwa” – wymuszonego przejmowania cudzej własności, np. firmy, poprzez zmuszanie właściciela do jej sprzedaży poniżej jej wartości lub sfałszowanie dokumentów notarialnych albo przekupienie sędziów. Ze zjawiskiem tym wzmagają się biznesmeni ukraińscy, a także coraz częściej inwestorzy zagraniczni. Skala tego fenomenu jest trudna do oszacowania ze względu na brak materiałów na ten temat oraz z uwagi na to, że najprawdopodobniej większość przypadków przejęć nie została podana do wiadomości. O wzroście procederu świadczy liczba skarg, jakie wpływają do międzyresortowej komisji ds. przeciwdziałania nielegalnym przejęciom przedsiębiorstw. Przykładowo, w 2010 r. skierowano do niej 75 zażaleń w tej sprawie, w 2011 r. blisko tysiąc. W sferze domysłu pozostaje, czy za rejderstwem stoi jeden obóz (najbardziej prawdopodobna byłaby „rodzina”), czy aktywne na tym polu są także inne grupy oligarchiczne powiązane z Partią Regionów. Rejderstwo może być dokonywane też w interesie np. władz lokalnych. Zdaniem zachodnich dyplomatów,

⁵¹ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; A. Oslund, *Oligarchia w srovnanii: Rossiá, Ukraina i Soedinennye Štaty*, <http://www.research.by/webroot/delivery/files/ecowest/2004n4r06.pdf> (10.01.2016); D. M. Herszenhorn, *Brash Ukrainian mogul prepares to fight U.S. bribery charges*, *New York Times*, 06.05.2014.

⁵² Ihor Kołomojskyj urodził się w 1963 r. w Dniepropietrowsku. W 1992 r. założył wraz z Hennadijem Boholubowem bank *Prywat*. Kołomojskyj nie uczestniczył w polityce, ale wspierał siły polityczne, głównie należące do obozu pomarańczowych. Oligarcha był wielokrotnie oskarżany o agresywne prowadzenie biznesu. Wszczynano przeciw niemu postępowanie karne w sprawie zlecenia zabójstwa. Od 2008 r. jest przewodniczącym Zjednoczenia Wspólnot Żydowskich na Ukrainie, a od 2010 r. przewodniczącym Europejskiej Rady Wspólnot Żydowskich. Zob. na temat majątku oligarchy: S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 104 i nast; Więcej na ten temat: A. Szeptycki, *Nieuniknieni partnerzy*, „Nowa Europa Wschodnia”, nr 11-12/2008.

⁵³ Hennadij Boholubow urodził się w 1962 r. w Dnieprodzierżyńsku. Ukończył Dniepropietrowski Instytut InżynierjnoBudowlany, a w 1990 r. zajął się działalnością biznesową. Unika publicznych występów i angażowania się w politykę. Od 1998 r. jest przewodniczącym wspólnoty żydowskiej w Dniepropietrowsku. Dzięki jego wsparciu, w Dniepropietrowsku powstaje Menora, największe centrum żydowskie w Europie Wschodniej. Zob. *Genadij Bogolubov*, *Komentarii*, 17.02.2011, <http://gazeta.comments.ua/?spec=1297976487&sart=1297978459>.

⁵⁴ Na ten temat pisze: M. Rojansky, *Corporate Raiding in Ukraine: causes, methods and consequences*, *Demokratizatsiya* 2014, nr 3; *Oligarchia ne zlo i ne dobro, oni – problema Ukrainy*, http://ipress.ua/ru/mainmedia/olygarhy_ne_zlo_y_ne_dobro_ony_problema_ukrainy_fylosof_89646.html (10.01.2016).

pod koniec 2011 r. praktyki rejdurskie były prowadzone w stosunku do co najmniej 50 firm unijnych, w tym polskich⁵⁵.

W obliczu agresji rosyjskiej na Krymie i destabilizacji sytuacji na wschodzie kraju, Kołomojskyj zaproponował nowym władzom swoją kandydaturę na stanowisko gubernatora obwodu dnipropropietrowskiego⁵⁶. 2 marca 2014 r. p.o. prezydent Ołeksandr Turczynow powołał go na urząd gubernatora. Decyzja ta – jak podkreślają eksperci – wynikała ze zbieżności interesów władz ukraińskich i Kołomojskiego. We wschodnim regionie Ukrainy znajdowały się główne aktywa oligarchy, który w Dniepropietrowsku posiadał znaczące możliwości oddziaływania na sytuację. W rezultacie oligarcha i jego grupa doprowadzili do uspokojenia sytuacji w regionie, hamując próby przeniesienia destabilizacji poza Donbas. Z ich inicjatywy doszło do powołania w kwietniu 2014 r. batalionów ochotniczych (*Dniepr* i *Dniepr-1*, każdy po około 500 osób), które częściowo są finansowane przez Grupę *Prywat*. Kołomojskyj wspomagał finansowo również bataliony *Azow*, *Ajdar*, *Donbas*, batalion *Prawego Sektora*. Skuteczne rządy oligarchy w obwodzie dnipropropietrowskim były szczególnie zauważalne na tle porażki Serhija Taruty⁵⁷, oligarchy z branży metalurgicznej, który w tym samym czasie został gubernatorem obwodu donieckiego. Mimo że wywodził się z Donbasu i tam znajdowały się jego aktywa biznesowe, nie potrafił ograniczyć destabilizacji regionu⁵⁸.

Uwagę zwraca, że Kołomojskyj nie tylko ustabilizował sytuację w obwodzie dnipropropietrowskim (zyskując poparcie mieszkańców) i ochronił własny biznes, ale również rozszerzył wpływy na inne regiony. Na początku maja 2014 r., w konsekwencji lobbingu oligarchy, nowym gubernatorem obwodu odeskiego został Ihor Pałycia, przewodniczący rady nadzorczej spółki *Ukrnafta*, pracujący dla Kołomojskiego. Oligarcha posiada również wpływy w obwodzie charkowskim, dzięki kontaktom z merem Charkowa Hennadijem Kernesem.

Sukcesy polityczne Kołomojskiego skutkowały tym, że zaczął on dążyć do ekspansji biznesowej kosztem innych oligarchów. W lipcu 2014 r. oświadczył, że państwo powinno dokonać konfiskaty aktywów zwolenników i sponsorów separatyzmu, a także tych, którzy zyskali aktywa w wyniku nieuczciwej prywatyzacji. Wskazał przy tym spółki sprywatyzowane po 2010 r. przez Achmetowa i Firtasza. Skłania to do refleksji, że oligarcha wykorzystuje istniejącą sytuację polityczną dla rozwoju swojego biznesu: *Ukrnafta* jest kluczowym dostawcą paliwa dla armii, *Prywat Bank*

⁵⁵ A. Rettman, *EU companies at risk of 'raiders' in Ukraine*, 16.12.2011, <http://euobserver.com/24/114646>; *Respublika protiv oligarchii. Kto kogo?*, 19.06.2015, http://ru.espresso.tv/article/2015/06/19/respublika_protiv_olygarkhyy_kto_kogo (10.01.2016); S. Matuszak, *Demokracja...* s. 59-60.

⁵⁶ Wcześniej oligarcha stronił od aktywności publicznej, nigdy nie sprawował funkcji politycznych.

⁵⁷ Akcjonariusz holdingu metalurgicznego *ISD*.

⁵⁸ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; E. Maik, *Oligarchiâ – samaâ bol'shâ beda Ukrainy*, 08.09.2011, <http://www.day.kiev.ua/ru/article/pochta-dnya/oligarhiya-samaya-bolshaya-beda-ukrainy> (10.01.2016).

otrzymał w 2014 r. kredyt od Narodowego Banku Ukrainy, a kontrolowane przez oligarchę spółki wygrywają państwowe przetargi⁵⁹.

Dla rozważań na temat oligarchii ukraińskiej w kontekście wydarzeń Euromajdanu, istotne jest, że podczas wydarzeń przełomu 2013 i 2014 r. krystalizowały się postawy jej reprezentantów wobec dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-politycznej. Wśród wielu dających się wyodrębnić postaw oligarchów, wyłaniają się trzy podstawowe: 1) proukraińskie – ujawniające się głównie w sprzeciwie wobec rozpadu państwa, a także wobec zwiększenia rosyjskich wpływów polityczno-gospodarczych na Ukrainie; 2) prorosyjskie – charakterystyczne dla „oligarchów – etnicznych Rosjan”, akceptujące zaangażowanie Rosji w wydarzenia na Ukrainie; 3) neutralne – cechujące się niezabieraniem głosu w sprawie i skoncentrowaniem się na ochronie i realizacji własnych interesów. Zwraca uwagę, że postawy te nie mają charakteru trwałego, a cechują je stosunkowo szybkie zmiany. Może to znajdować wy tłumaczenie w tym, iż najważniejsze dla oligarchów są ich własne interesy, dla realizacji których są gotowi do „układania się” z każdą ze stron konfliktu. Dynamika zmian na Ukrainie, a także aktualność tematu utrudnia określenie wspólnego mianownika, łączącego oligarchów ukraińskich. Wydaje się, że poza zasadniczym sprzeciwem wobec podziału Ukrainy, łączy ich niechęć do wzrostu znaczenia władz rosyjskich w ukraińskim systemie politycznym, co generowałoby ograniczenie wpływów oligarchów wśród władz państwowych. Dodać należy, że czytelne podziały wśród oligarchów mogą skutkować wewnętrznymi konfliktami między nimi, a co za tym idzie, osłabić ich dążenia do realizacji celów.

WPLYWY OLIGARCHÓW W PARLAMENCIE

Po przywróceniu w końcu lutego 2014 r. konstytucji w brzmieniu z 2004 r. osłabiona została rola prezydenta, a znacząco wzrosły prerogatywy parlamentu. Modyfikacja systemu politycznego jest korzystna dla oligarchów wpływających na partie lobbujące ich interesy, a – jak wspomniano – wielki biznes gwarantuje ugrupowaniom politycznym finansowanie i wsparcie medialne w zamian za lokowanie ich ludzi na listach wyborczych lub miejsca dla nich samych (deputowanymi byli m.in. Achmetow i Pinczuk). Mimo przeobrażeń w układzie sił między ukraińskimi oligarchami, jednym z ich nadrzędnych celów politycznych stało się silne przedstawicielstwo w nowym parlamencie.

Analiza kampanii wyborczej, przekazu stacji telewizyjnych kontrolowanych przez oligarchów oraz biografii nowych deputowanych pozwala stwierdzić, że w wyniku wyborów parlamentarnych 26 października 2014 r. główne ukraińskie grupy oligarchiczne zachowały znaczące wpływy w Radzie Najwyższej. Ekspersi podkreślają, że ich szczegółowa prezentacja nie jest możliwa, jednak można wskazać zakres ich od-

⁵⁹ *Kołomojskij rozpowiv, ščo iz aktiviv Achmetova i Firtaša slid nacionalizuvaty*, „Ukrajinska Prawda”, 14.07.2014; T. Nikołajenko, *Oligarchi na vyborach: stavki Lovockina, Firtaša i Bojko*, „The Insider”, 20.10.2014; W. Konończuk, *Oligarchowie...*

działania na poszczególne frakcje parlamentarne. W *Bloku Petra Poroszenki* (148 deputowanych w liczącym 422 mandatów parlamencie) czytelne są wpływy Dmytra Firtasza i Ihora Kołomojskiego. Kluczowe wpływy dnipropropietrowskiego gubernatora zauważalne są w szeregach Frontu Ludowego premiera Arsenija Jaceniuka (81 deputowanych), z którego list startowali przedsiębiorcy i komendanci batalionów ochotniczych powiązanych z Kołomojskim. Należąca do oligarchy stacja telewizja *I+I* wspierała kampanię wyborczą Frontu Jaceniuka, z kolei kontrolowany przez Firtasza i Lowoczkiną kanał *Inter* popierał głównie *Blok Poroszenki*⁶⁰.

Wpływy grupy Firtasza widoczne są również w innych frakcjach parlamentarnych, w tym w Partii Radykalnej Ołeha Laszki (22 miejsc) oraz w Bloku Opozycyjnym (40 deputowanych), utworzonym po rozpadzie Partii Regionów. Blok Opozycyjny poza Firtaszem wspiera Achmetow oraz Wiktor Medwedczuk – lobbysta rosyjskich interesów na Ukrainie⁶¹. Trudno precyzyjnie ustalić, jaką część Rady Najwyższej kontrolują oligarchowie, szczególnie że grupa wspomaganą przez nich deputowanych otrzymała mandaty w okręgach jednomandatowych (m.in. Borys Filatow, wicegubernator obwodu dnipropropietrowskiego oraz Serhij Taruta). Ponadto z Firtaszem związana jest grupa 19 posłów niezależnych, skupiona w kole Wola Narodu, stworzonym przez Ihora Jeremejewa, oligarchę z branży naftowej. W sferze wpływów Kołomojskiego znajduje się również grupa poselska Rozwój Ekonomiczny (19 miejsc), utworzona przez deputowanych niezależnych pod kierunkiem Witalija Chomutynnika. Można zaryzykować stwierdzenie, że partią, w której wpływy oligarchów są najsłabsze (lub nie ma ich wcale), jest Samopomoc (32 mandaty), mimo że w okresie kampanii wyborczej ugrupowanie to było jednoznacznie popierane przez kanał *I+I*⁶².

Badacze podkreślają, że o ile trudno jest udowodnić tezę, że oligarchowie prowadzą rozważną i spójną politykę wewnętrzną i zagraniczną, to można wskazać kazusy, w których jednostkowe interesy biznesmenów miały wpływ (często negatywny) na funkcjonowanie państwa⁶³. Działający we własnym interesie oligarchowie w sytuacji zagrożenia dla niego, skutecznie hamują proces negocjacji, które uznają za nierentowne dla siebie. Warto nadmienić, że pod względem poglądów, oligarchów trudno zakwalifikować jako proeuropejskich bądź prorosyjskich. Działania, które można in-

⁶⁰ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; *Grojsman: Oligarchia v Ukraine ne menea opasna, chem ahressia Rossii*, 25.03.2015, <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3495634-hroisman-olyharkhyia-v-ukrayne-ne-menea-opasna-chem-ahressia-rossyy> (10.01.2016).

⁶¹ Zob. na temat wpływu mniejszości rosyjskiej na politykę ukraińską: M. Karolak, *Mniejszość rosyjska w organach władzy państwowej i samorządowej w niepodległej Ukrainie*, „Cywilizacja i polityka” 2010, t. 8, s. 209-222; M. Karolak-Michalska, *Status ludności rosyjskojęzycznej na Ukrainie w okresie prezydentury Wiktora Janukowycza*, w: *Czas EuroMajdanu. Implikacje (de)stabilizacji Ukrainy w latach 2013-2014*, R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska (red.), Warszawa 2015, s. 361-375.

⁶² *Soobrazili na troich*, <http://www.hubs.com.ua>, 03.10.2014; *Filatov: začem zvat' inostrancev v kab-min, esli prokurory v dole?*, Liga.net, 03.12.2014; M. Kamenev, *Igry oligarchov posle vyborov*, „The Insider”, 10.12.2014; W. Konończuk, *Oligarchowie...*

⁶³ Zob. M. Studenna-Skrucka, *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014.

terpretować jako prorosyjskie bądź prozachodnie, są bardziej peryferyjnym rezultatem partykularnych interesów niż świadomą polityką⁶⁴.

Specyfika aktywności oligarchów jest przy tym uwarunkowana spłotem czynników kulturowych, psychologicznych i sytuacyjnych, a także związkami z Rosją. Istotne są również ich przenikliwość i zdolność dostrzegania potrzeby zmian, umiejętność komunikowania się, inspirowanie i mobilizowanie ludzi, elastyczność i gotowość podjęcia ryzyka, wiara we własne siły. Oligarchowie oddziałują na wewnętrzne i zewnętrzne otoczenie systemu politycznego. Wpływają na ten system poprzez faktyczny udział w podejmowanych decyzjach oraz w kształtowaniu struktury organizacji państwowej.

CZY NALEŻY SPODZIEWAĆ SIĘ DEMONTAŻU SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO W „NOWEJ” UKRAINIE?

Wybory parlamentarne w 2014 r. potwierdziły, że najsilniejsze ukraińskie grupy oligarchiczne pozostały istotnym ogniwem sceny politycznej. Grupa Kołomojskiego oraz grupa Firtasza/Lowoczkin zyskały znaczące wpływy w Radzie Najwyższej. Eksperti w większości są zgodni, że nic nie wskazuje, by aktualne władze mogły doprowadzić do deoligarchizacji państwa. W dającej się przewidzieć przyszłości modyfikacja tego stanu jest utopijna z następujących powodów: 1) najwięksi oligarchowie mają szeroki zakres oddziaływania na najważniejsze partie polityczne, których liderzy – jak się wydaje – mają wobec nich pewne (niepubliczne) zobowiązania; 2) władze są zbyt słabe, aby doprowadzić do znaczącego ograniczenia wpływów oligarchów – rzutuje na to również wojna w Donbasie oraz pogłębiający się kryzys gospodarczy; 3) grupy oligarchiczne kontrolują całe sektory gospodarki oraz kluczowe stacje telewizyjne, co daje im silne narzędzie oddziaływania na społeczeństwo; 4) próba pozbawienia oligarchów części aktywów, m.in. poprzez unieważnienie niektórych prywatyzacji łączyłaby się z konfliktem na linii władze ukraińskie – oligarchowie⁶⁵. W świetle powyższego, nie należy spodziewać się demontażu systemu oligarchicznego, ale co najwyżej osłabiania pozycji niektórych oligarchów. Do utraty wpływów oligarchicznych przyczynić się będą zapowiadane przez władze działania demopolizujące gospodarkę⁶⁶.

Dla wielu oligarchów, głównie tych mniejszych, najważniejszy jest rynek ukraiński i nie przywiązują oni większej wagi do międzynarodowych stosunków gospodarczych, o ile nie rzutują one na wzrost konkurencji na rynku wewnętrznym. Z kolei dla większości najbogatszych biznesmenów, kluczowe znaczenie ma dostęp do rynków zewnętrznych. Ukraiński eksport jest zdywersyfikowany i trudno wskazać jego dominujący kierunek. Sprzedaż towarów do Wspólnoty Niepodległych Państw, Unii

⁶⁴ *Oligarchiá ávláetsá chroničeskoj blezn'ú Ukrainy*, <http://dnr-online.ru/oligarxiya-yavlyaetsya-xroničeskoj-boleznyu-ukrainy-glava-dnr/> (10.01.2016); S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 71-73.

⁶⁵ Zob. P. Pogorzelski, *Grupa krwi*, „Nowa Europa Wschodnia” 2(XXII)2012.

⁶⁶ *O železnom zakone oligarchii v Ukraine*, 11.04.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/04/11/7022031/> (10.01.2016); W. Konończuk, *Oligarchowie...*

Europejskiej oraz pozostałych krajów kształtuje się symetrycznie. W przypadku zdominowanej przez oligarchów metalurgii największą rolę odgrywają kraje nienależące do UE. W rezultacie biznesmeni mają różne interesy w polityce zagranicznej; dla mniejszych priorytetem jest ochrona rynku wewnętrznego przed importem, głównie z Zachodu, z którym bez wsparcia państwa nie są w stanie konkurować. Z kolei dla eksporterów (poszczególnych biznesmenów w różnym stopniu) nadrzędna jest gwarancja niskich taryf celnych dla produktów wysyłanych zarówno do UE, Rosji, jak i pozostałych państw⁶⁷.

W interesie władz ukraińskich leży utrzymanie pewnego pluralizmu wpływów oligarchicznych, który oznacza względną równowagę sił między najsilniejszymi grupami. W tym kontekście zagrożeniem dla państwa jest wzrost znaczenia grupy Ihora Kołomojskiego⁶⁸. W styczniu 2015 r. widoczne były działania władz skierowane w stronę oligarchy, w tym próba odebrania kontroli nad *Ukrnaftą* oraz wezwanie do prokuratury wicegubernatora Dniepropetrowska, Hennadija Korbana. Uwagę zwraca również wzrost wpływów oligarchy w obwodzie dniepropietrowskim. Ponadto głosowanie w parlamencie nad prawem zmierzającym do pozbawienia Grupy *Prywat* kontroli nad *Ukrnaftą* pokazało, że oligarcha ma znaczne wpływy w partii Jaceniuka (za ustawą głosowało tylko 13 z 82 deputowanych Frontu Ludowego)⁶⁹.

Widoczna jest również aktywność władz ukraińskich wymierzona w interesy Rinata Achmetowa. Ministerstwo Energetyki zaczęło osłabiać pozycję jego firmy *DTEK*, próbującej zmonopolizować ukraińską elektroenergetykę, zarzucając jej znaczące zawyżanie cen energii. Oligarchę przesłuchiwała prokuratura w sprawie podejrzenia o finansowanie separatyzmu w Donbasie⁷⁰. Póki co, nic nie wskazuje na kres biznesu Achmetowa, który ma najmniejsze polityczne perspektywy lobbowania na rzecz swoich interesów. Czytelne są również działania władz wobec spółek Firtasza (m.in. państwowy *Naftohaz* domaga się bankructwa kilku spółek chemicznych *Group DF* z powodu ich długów za gaz). Nakłada się na to eskalacja napięcia pomiędzy z jednej strony Firtaszem i Achmetowem, a z drugiej Kołomojskim, który chciałby pozbawić ich części aktywów⁷¹.

Przypuszczalna utrata wpływów niektórych oligarchów⁷², głównie z branży metalurgicznej i węglowej (m.in. Achmetow, Taruta) będzie korespondować ze wzrostem znaczenia lobby agrarnego, które generuje 25% ukraińskiego eksportu. Oligarcho-

⁶⁷ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 65; Zob. także: M. Kaciewicz, *Nowa wojna oligarchów na Ukrainie*, 25.03.2015, <http://www.newsweek.pl>.

⁶⁸ T. Vysocka, *Kolomojskij rasskazal o smerti oligarchii v Ukraine*, 13.07.2015, <http://obozrevatel.com/blogs/80321-kolomojskij-rasskazal-o-smerti-oligarhii-v-ukraine.htm> (10.01.2016).

⁶⁹ *Kurgin*: *Na Ukraine dominiruiut korruptsiia i oligarchiia*, 16.09.2015, <http://regnum.ru/news/polit/1972405.html> (10.01.2016); W. Konończuk, *Oligarchowie...*, op. cit.

⁷⁰ Zob. na temat Donbasu: *Donbas – ostatnie pogranicze Ukrainy?*, <http://www.nowaukraina.org> (30.08.2014).

⁷¹ W. Konończuk, *Oligarchowie...; Oligarchiia v Ukraine obrechena – dazhe esli sejčas ona i torzhestvuet*, 02.10.2014, <http://uainfo.org/blognews/408015-oligarhiya-v-ukraine-obrechena-dazhe-esli-seychas-ona-i-torzhestvuet.html> (10.01.2016).

⁷² Zob. na temat oligarchów rosyjskich na Ukrainie: N. Horska, *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie w latach 1991-2004*, Toruń 2008.

wie z sektora rolno-spożywczego (m.in. Ołeh Bachmatiuk, Andrij Werewski, Jurij Kosiuk) mają istotne wpływy polityczne, które będą się starali wykorzystać, aby wpłynąć na kształt ustawy o wprowadzeniu wolnego obrotu gruntami rolnymi⁷³. Na Ukrainie toczy się gra o dwie dochodowe gałęzie gospodarki – rolnictwo oraz sektor gazowy. Rolnictwo jest ostatnim segmentem gospodarki ukraińskiej, w którym wpływy największych oligarchów są ograniczone. Uwzględniając jakość ukraińskich gleb i warunki klimatyczne, rolnictwo potencjalnie może stać się jedną z głównych gałęzi gospodarki⁷⁴.

Oligarchowie ukraińscy, wykorzystując słabość państwa oraz podatność jego reprezentantów na korupcję, zdobyli na tyle duży wpływ na gospodarkę, że doprowadziło to do monopolizacji kluczowych jej segmentów. Możliwości finansowe pozwoliły na efektywne lobbowanie w sferze polityki na rzecz jednostkowych interesów. W obliczu faktu, że rewolucja na Majdanie przełomu 2013 i 2014 r. nie zburzyła systemu oligarchicznego, można zaryzykować stwierdzenie, że oligarchowie pozostaną wpływowymi graczami politycznymi na Ukrainie dopóty, dopóki będą mogli eksploatować w swoich interesach państwo i posługiwać się mechanizmami korupcyjnymi. System oligarchiczny będzie barierą w reformowaniu państwa ukraińskiego⁷⁵. Żaden z oligarchów nie jest zainteresowany wprowadzeniem wolnej i uczciwej konkurencji na Ukrainie, gdyż oznaczałoby to zmianę w charakterze ich działalności gospodarczej. Niemniej, wprowadzenie niektórych standardów zachodnich jest pożądane przez wielki biznes. Chodzi przede wszystkim o zasadę poszanowania prawa własności⁷⁶.

UWAGI KOŃCOWE

Nie jest łatwo o jednoznaczną ocenę roli, jaką odgrywali i nadal odgrywają oligarchowie na Ukrainie. Żaden z klanów nie był wystarczająco silny, aby zdominować pozostałe⁷⁷. Badając wpływ oligarchów na politykę i gospodarkę, z jednej strony można wskazać korzyści dla Ukrainy, z drugiej zaś negatywne konsekwencje, które w ostatecznym podsumowaniu zdecydowanie przeważają⁷⁸.

⁷³ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; Zob. E. Neroznikova, *Oligarchiâ na Ukraine vyšla na kačestvenno novyj uroven*, <http://ruspravda.info/Oligarhiya-na-Ukraine-vishla-na-kachestvenno-noviy-uroven-10867.html> (10.01.2016).

⁷⁴ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 62.

⁷⁵ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; Zob. także: *Prawdziwi władcy Ukrainy*, 19.02.2014, <http://www.tvn24.pl>; Por. D. Voronkov, *Mutaciâ èlity*, 01.12.2009, <http://www.dialogs.org.ua>.

⁷⁶ *Kravčuk: ideâ uničtoženâ v Ukraine oligarchii – besperspektivna*, 26.03.2015, <http://rian.com.ua/politics/20150326/365331514.html> (10.01.2016); S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 68.

⁷⁷ Zob. Z. Parafianowicz, M. Potocki, *Wilki żyją poza prawem. Jak Janukowycz przegrał Ukrainę*, Wołowiec 2015.

⁷⁸ Zob. V. A. Rihlik, *Politična elita Ukraini: problemi konsolidaciï*, „Političeskie realiï i perspektivy Ukrainy” 2008, s. 90-93.

Tabela 1

Główne zalety i wady systemu oligarchicznego na Ukrainie w ocenie ekspertów

Negatywne aspekty	Pozytywne aspekty
Uzależnienie większości klasy politycznej od wielkiego biznesu; bez finansowania przez oligarchów partie polityczne nie mają większych szans na działalność;	Lobbowanie oligarchów ogranicza napływ inwestycji zagranicznych, co sprzyja obronie niezależności gospodarczej kraju przed ekspansją kapitału rosyjskiego;
Działania ukraińskich władz, starających się „odwdziżyć” za wsparcie finansowe w czasie wyborów, prowadzą do strat ponoszonych przez państwo;	Wielu oligarchów jest mecenasami sztuki i sportu;
Wielki biznes hamuje dostęp obcego kapitału do kluczowych dla siebie gałęziach gospodarki (np. przemysł metalurgiczny);	Przejmowanie funkcji państwa, których ono nie jest w stanie spełnić, np. Achmetow w Doniecku, Jarosławski w Charkowie wybudowali częściowo z własnych środków stadiony piłkarskie;
Oligarchizacja gospodarki jest jedną z przyczyn niekorzystnego klimatu inwestycyjnego na Ukrainie;	Oligarchowie nie stanowią jednolitej grupy i konkurują między sobą, wspierając różne ugrupowania polityczne – tym samym umacniają demokrację na Ukrainie.
Monopolizacja sektorów gospodarki ogranicza konkurencję;	
Dominacja interesu prywatnego nad interesem kraju;	
Maksymalizacja zysków przy minimalnych nakładach; większość zakładów przemysłowych nie była modernizowana od czasów radzieckich i staje się coraz bardziej przestarzała;	
Oligarchowie wpływają na władze, aby przeprowadzać reformy w tych obszarach, które nie dotyczą bezpośrednio wielkiego biznesu (np. reforma emerytalna);	
Koncentracja kapitału w rękach stosunkowo niewielkiej grupy osób hamuje rozwój klasy średniej; wielki biznes lobbuje korzystnie dla siebie rozwiązania.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: W. Jurasz, *Oligarchowie – władcy Ukrainy*, 27.03.2014, <http://www.forbes.pl>; M. Kacewicz, *Nowa wojna oligarchów na Ukrainie*, 25.03.2015, <http://www.newsweek.pl>; S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna. Wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, Prace OSW nr 42, Warszawa 2012, s. 75-79; W. Konończuk, *Elita władzy a wielki biznes*, w: T. Bodio, W. Jakubowski (red.), *Przywództwo i elity w krajach WNP*, Warszawa 2010.

Z obserwacji ukraińskiej sceny politycznej wynika, że transformacja na Ukrainie jest współsterowana i współkontrolowana przez oligarchów w elitach władzy politycznej. Tam gdzie pojawiają się konflikty interesów między interesami oligarchów

a zachodzącymi przemianami w państwie, blokują oni dynamikę transformacji. Współtworząc elity władzy politycznej niepodległej Ukrainy z jednej strony wnieśli znaczący wkład w proces demokratyzacji (np. udział w tworzeniu projektów rozwiązań prawnych), z drugiej natomiast istnieją przykłady blokowania przez nich owego procesu (np. nadużywanie władzy państwowej w imię partykularnych interesów, korupcja, przyzwolenie na niejawny tryb podejmowania decyzji politycznych). W opinii N. Minenkovy „wyjątkowość” ukraińskiej transformacji wyraża się w tym, że: a) „przejście od autorytaryzmu do demokracji” zaczęło się bez rotacji elit, a kontrolita w czasach prezydentury L. Kuczmy była ideologicznie słaba i nie do końca zjednoczona wokół ideałów demokracji – na początku lat 90. XX w. władza znalazła się w rękach radzieckiej nomenklatury partyjnej, która dbała o swoje interesy; kontrolita, która doszła do władzy na skutek pomarańczowej rewolucji nie potrafiła urzeczywistnić reformy w interesie narodu, jak i utrzymać władzy (w wyniku wewnętrznych konfliktów opozycja umożliwiła wpływy „oligarchicznym siłom”); b) rozpoczęła się przy niedokonanych procesach modernizacji i kształtowania narodu; c) Ukraina stanowi „rozdzielony kraj” – linie podziału mają charakter regionalny, językowy, jak i wyznaniowy; d) w państwie występują silne tradycje komunistycznego totalitaryzmu, co m.in. wyraża się w panowaniu w świadomości politycznej społeczeństwa zasad egalitaryzmu i etatyizmu. Powyższe czynniki komplikują „przejście” Ukrainy do demokracji, zatrzymują proces stworzenia ekonomicznie i politycznie rozwiniętego społeczeństwa⁷⁹.

Ocenę roli oligarchów w transformacji systemu politycznego Ukrainy utrudnia fakt, że nie są oni grupą jednorodną. Wpływ polityczny oligarchów jest różny i nie zawsze proporcjonalny do ich majątku. Część najbogatszych Ukraińców nie angażuje się w politykę, pozostając osobami prywatnymi. Jedni (np. grupa *Prywat*) prowadzą działalność agresywnie, mimo że bezpośrednio wpływy w rządzie mają ograniczone; siła innych wynika z kolei z posiadanych wpływów we władzach⁸⁰.

Jak wskazują badania, w perspektywie średnioterminowej poważnym niebezpieczeństwem dla oligarchów jest pogarszający się stan techniczny należących do nich zakładów przemysłowych, będących ich kluczowymi aktywami. Zakłady te w dużej mierze opierają się na technologiach radzieckich i wymagają modernizacji. W przypadku kontynuowania obecnej polityki ograniczania inwestycji, w perspektywie kilkunastu lat wiele przedsiębiorstw utraci konkurencyjność. Tendencje takie można zaobserwować już w sektorze metalurgii oraz w przemyśle chemicznym⁸¹.

⁷⁹ N. Minenkova, *Transformacja reżimu politycznego Ukrainy za czasów niepodległości*, w: S. Sulowski, M. Prymusz, N. Minenkova, B. Zdaniuk (red.), *Polska i Ukraina – Próby analizy systemu politycznego*, Warszawa 2011, s. 84-86.

⁸⁰ G. Korżov, *Oligarhiia ak model' obmeżenoï modernizacii*, „Ukrains'kij socium” 2007, No 1, s. 104-114; S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 74.

⁸¹ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 81; Zob. także: W. Jurasz, *Oligarchowie – władcy Ukrainy*, 27.03.2014, <http://www.forbes.pl>.

Szczególnie ważna w kontekście powyższych badań wydaje się być refleksja na temat relacji „oligarchowie – społeczeństwo”. Z obserwacji rzeczywistości społeczno-politycznej na Ukrainie wynika, że z jednej strony ludzie nienawidzą oligarchów, niejednokrotnie zarzucając im grabież majątku państwowego, z drugiej zaś oczekują, że będą oni dawali społeczeństwu ukraińskiemu poczucie cichości minimalnej stabilizacji, szczególnie w przypadkach zagrożenia katastrofą gospodarczą kraju. Z dostępnych danych wynika, że w opinii publicznej Ukraińców pojawiają się poglądy, że elita polityczna, w tym współtworzący ją oligarchowie, nie utożsamia się z interesami państwa i nie będą działać na rzecz jego rozwoju. Zgodnie z badaniami z 2003 r. przeprowadzonymi przez *Centr Razumkova*, w ocenie 74,5% respondentów elita polityczna Ukrainy, w tym oligarchowie w „pełnym stopniu” reprezentuje interesy własne, w optyce 64,8% grup biznesowo-finansowych, zdaniami 56,6% partii politycznych, a 10,3% regionów⁸². W 2003 r. 55% z pytanek ekspertów ukraińskich było zdania, że ukraińska elita władzy politycznej nie cieszy się zaufaniem społecznym⁸³. Negatywny stosunek względem niej zadeklarowało 54% respondentów, a pozytywny zaledwie 6%⁸⁴. Niezadowolone opinie publicznej potwierdzają także sondaże z 2009 r., zgodnie z którymi 86,8% ludności Ukrainy opowiada się za potrzebą kreacji „nowej elity władzy politycznej”, przy czym tylko 32,8% uważa, że takie „odnowienie” jest możliwe⁸⁵. Podobny wydzźwięk mają badania z 2014 r., które wskazują na utrzymujący się w większości społeczeństwa brak zaufania względem oligarchów (62% całkowicie nie ufa reprezentantom grup biznesowych)⁸⁶.

Pomimo obserwowanych przetrasowań wśród głównych grup oligarchicznych oraz deklaracji nowych władz o potrzebie radykalnych reform – jak już sygnalizowano – nie należy spodziewać się dekompozycji roli oligarchów w polityce i gospodarce w dającej się przewidzieć przyszłości. Konflikt w Donbasie i kryzys gospodarki ukraińskiej oraz niestabilność koalicji rządzącej sprawiają, że władze są zbyt słabe lub pozbawione woli, aby doprowadzić do eliminacji wpływów oligarchicznych. Wynik wyborów parlamentarnych potwierdza zaś, że przedstawiciele wielkiego biznesu zachowali znaczne wpływy w Radzie Najwyższej. Kontrola oligarchów nad kluczowymi sektorami gospodarki i mediami oraz podatność przedstawicieli władz na korupcję oznaczają, że każda ewentualna próba podważenia systemu oligarchicznego generować będzie poważne napięcia⁸⁷. O ile w przyszłości

⁸² Dane za: *Politična elita...*, s. 13.

⁸³ Dane za: V. Fesenko, *Otečestvennâ političeskaâ èlita v kontekste proekta Ukrainy*, 26.11.2003, <http://www.dialogs.org.ua>.

⁸⁴ Dane za: A. Grinčenko, *Političeskaâ...*

⁸⁵ Dane za: D. Voronkov, *Mutaciâ...*

⁸⁶ *Issledovaniâ 2014-2015*, Centr Razumkova, <http://www.razumkov.org.ua> (10.09.2015).

⁸⁷ W. Konończuk, *Oligarchowie...*; V. Berezka, *Oligarchiâ Ukrainy*, 29.09.2013, http://vybor.ua/article/grazhdanskoe_obschestvo/oligarhiya-ukrainy.html (10.01.2016).

możliwe są roszady wśród grup wpływu, to szanse na zmianę modelu relacji między władzą i wielkim biznesem należy oceniać sceptycznie, przynajmniej w perspektywie średnioterminowej. Ponadto doświadczenia po pomarańczowej rewolucji pokazują, że politycy, którzy dochodzą do władzy pod hasłami zmiany systemu, szybko stają się jego częścią⁸⁸.

Co szczególnie ważne, przedstawiciele oligarchii kreują cele grupowe, motywują i inspirują do działań zbiorowych oraz aktywizacji zasobów społecznych. Jako współdeterminant porządku społecznego kształtują grupy interesów, tożsamość i reakcje społeczne. Są grupą stanowiącą istotny element struktury społecznej. Posiadają wpływ na świadomość i tożsamość mieszkańców Ukrainy oraz mają zdolność utrwalenia wzorów zachowań i postaw politycznych w społeczeństwie. Ponadto artykułują interesy elektoratu, który reprezentują. Przenikając wszystkie struktury państwa, pozostają na scenie politycznej – zamieniają się jedynie miejscami – co daje im nieprzerwaną możliwość oddziaływania na elity władzy politycznej. Ponadto są ważnym czynnikiem wpływającym na system gospodarczy transformującego się państwa i kierunek ewolucji reżimu politycznego Ukrainy.

„Egoizm grup nacisku” przenikając struktury władzy, skutkuje licznymi patologiami nie tylko w ukraińskim życiu politycznym, ale i społecznym. Dla Ukrainy charakterystyczne są konflikty wewnętrzne władz państwowych, korupcja, słaba dynamika reform gospodarczych i politycznych, a także brak współpracy między poszczególnymi liderami sceny politycznej. Przedstawiciele grup nacisku we władzy politycznej decydują o sferze i zakresie wpływów nie tylko w poszczególnych regionach kraju, ale na całym terytorium ukraińskim. Transformacja na Ukrainie jest w znacznym stopniu funkcją interesów oligarchów ukraińskich.

Dr Magdalena Karolak-Michalska, Wyższa Szkoła im. Bogdana Jasińskiego w Warszawie
(magdalenakarolak@wp.pl)

Słowa kluczowe: system oligarchiczny na Ukrainie, klany na Ukrainie, grupy wpływu, oligarchowie ukraińscy, klientelizm

Keywords: oligarchic system in Ukraine, the clans in Ukraine, a group of impact, Ukrainian oligarchs, clientelism

⁸⁸ S. Matuszak, *Demokracja...*, s. 81-82.

ABSTRACT

The author analyzes the position of the Ukrainian oligarchs after the events of the Euromaidan at the turn of 2013/2014. Attention is drawn to the specificity of the oligarchic system in Ukraine, highlighting its transformation and turning points. The rest of the article examines the position of the oligarchs during the Ukrainian crisis, revealing the role of the "family" – a network of influences that the milieu created around President Yanukovich. It also analyzes the influence of oligarchs in the Ukrainian parliament and seeks to answer the question of whether there will be a real change in curbing the influential role of oligarchs in the "new" Ukraine. The author stresses that at present there is no indication that the new authorities could bring about a political change in Ukraine. The revolution at the Maidan did not upset the Ukrainian oligarchic system and parliamentary elections showed that the most powerful oligarchs have maintained the possibility to influence politics. It is expected that the oligarchs will remain influential players in Ukraine as long as they can use the state and corruption mechanisms in their business. Thus, the still strong oligarchic system will be one of the obstacles in reforming the state.